

Προανάκρουσμα της Επανάστασης στην Πάτρα. Ο πρώτος φόρος αίματος την
Κυριακή των Βαΐων και την εβδομάδα των Παθών.

Την τελευταία περίοδο της Τουρκοκρατίας άρχισαν να δημιουργούνται στην Πελοπόννησο τα πρώτα κλέφτικα σώματα, τα οποία, όσο πλησιάζουμε προς την Επανάσταση, πολλαπλασιάζονταν. Κλέφτης σημαίνει άτακτος διεκδικητής της ελευθερίας της πατρίδας του, που από το λημέρι του, συνήθως απόκρημνα ορεινά μέρη, παρενοχλούσε τους Τούρκους και χάρις στα κατορθώματά του γινόταν αντικείμενο θαυμασμού από το λαό. Ενώ Αρματωλοί ονομάζονταν οι επιφορτισμένοι με την τήρηση της τάξης και της ασφάλειας, διορισμένοι, με την έγκριση των Τούρκων, για την καταδίωξη των Κλεφτών. Οι ρόλοι αυτοί εναλλάσσονταν, όπως εναλλάσσονταν, κατά τον 19^ο αιώνα, μετά την Απελευθέρωση, οι ρόλοι ληστή και διώκτη των ληστών.

Οι Κλέφτες γνώριζαν μόνον να πολεμούν, με συνακόλουθο το πλιάτσικο, τη λαφυραγωγία και τις βιαιότητες και η εναλλαγή τους στη θέση των Αρματωλών αντιμετωπιζόταν με καχυποψία από τους κοτζαμπάσηδες, διότι δεν μπορούσαν να τους εμπιστευθούν ότι ενδιαφέρονταν πραγματικά για την τάξη και την ασφάλεια.

Παρότι ο εξοπλισμός των Κλεφτών έφθανε περίπου τα 20 κιλά, ήσαν ταχείς και ανθεκτικοί στις κακουχίες και στις μακρές πορείες. Η δημοτική μούσα υπήρξε ιδιαίτερα γενναιόδωρη στην εξύμνηση των κατορθωμάτων τους και σε αρκετές περιπτώσεις μυθοποιήθηκαν.

Η ανάπτυξη και διατήρηση της κλεφτουριάς ήταν εφικτή κυρίως σε ορεινά εδάφη, με απότομες εξάρσεις που τους εξασφάλιζαν κρησφύγετα και περάσματα διαφυγής και τους προστάτευαν από τους Τούρκους. Για να μπορέσουν να επιβιώσουν σε τέτοια άγρια περιβάλλοντα έπρεπε να είναι ρωμαλέοι και εξασκούσαν συνεχώς στο τρέξιμο, τα άλματα, τη λιθοβολία και τη σκοποβολή. Οργανώνονταν σε ομάδες, τον λεγόμενο «νταϊφά» και λημέριαζαν στα «γιατάκια», που βρίσκονταν σε δύσβατα μέρη και τους προστάτευαν από τον εχθρό.

Οι Κλέφτες ήσαν πληγή για τους Τούρκους, διότι με τις απονενομημένες επιδρομές τους, επέφεραν μεγάλα πλήγματα στις περιουσίες τους και σε έμψυχο υλικό. Γι' αυτό και το 1806, με εντολή του Πασά της Πελοποννήσου Οσμάν,

διατάχθηκε η εξόντωση της κλεφτουριάς της Πελοποννήσου, γεγονός που καθυστέρησε την έναρξη της Επανάστασης, διότι διαλύθηκαν οι περισσότερες οικογένειες Κλεφτών, οι οποίες μπορούσαν να προβάλουν αποτελεσματική αντίσταση στους Τούρκους. Μεταξύ αυτών που κατόρθωσαν να διασωθούν, διότι κατέφυγαν στα Επτάνησα, ήταν η οικογένεια του Γέρου του Μωριά, η οποία όμως πλήρωσε βαρύ φόρο αίματος στον Αγώνα για το χάλασμα της κλεφτουριάς, κατά τον οποίο έχασαν τη ζωή τους πάνω από 30 μέλη της.

Η πιο ηρωϊκή μορφή της κλεφτουριάς της Αχαΐας είναι ο Γιαννιάς, από τη Δροσιά Τριταΐας, του οποίου τους άθλους και τα κατορθώματα διέσωσε μέχρι τις μέρες μας η λαϊκή ψυχή, η οποία τροφοδοτείται από τον ιστορικό πυρήνα των γεγονότων, με αμβλύσεις της μνήμης, ωραιοποιήσεις των γεγονότων και μυθοποιήσεις των προσώπων, που συντηρούν και διασώζουν τα εθνικά μας αποθέματα. Προδομένος από έναν κουμπάρο του ο Γιαννιάς συνελήφθη από τους Τούρκους, που θεώρησαν τη σύλληψή του μεγάλο κατόρθωμα και το διαλάλησαν. Μεταφέρθηκε στην Πάτρα, όπου απαγχονίσθηκε κοντά στον Ναό του Αγίου Αθανασίου, μαζί με το πρωτοπαλλήκαρό του τον Τσιμήκο.

Η καταστροφή του Μωριά από τους Τουρκαλβανούς κατά τα Ορλωφικά, το 1770 και ο χαλασμός των Κλεφτών ήσαν δύο σοβαρά γεγονότα με αρνητικές συνέπειες στην προετοιμασία της Επανάστασης.

Αφότου οι Έλληνες υποδουλώθηκαν, μετά την πτώση της Κωνσταντινούπολης και την κατάληψη της Πελοποννήσου από τους Τούρκους, ποτέ δεν έπαψαν να αγωνίζονται για την αποτίναξη του οθωμανικού ζυγού, αλλά όλες οι επαναστατικές πρωτοβουλίες που εκδηλώθηκαν, καθ' όλη τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας, είτε από κακή οργάνωση, είτε από περιορισμένη ανταπόκριση, είτε διότι ο εχθρός ήταν καλά προετοιμασμένος, απέτυχαν. Μετά τα Ορλωφικά η προετοιμασία για την αποτίναξη του τουρκικού ζυγού ήταν πιο αποτελεσματικά οργανωμένη, με κινητήρια δύναμη τη Φιλική Εταιρία, οπότε και άρχισαν να διαφαίνονται πολλές ελπίδες επιτυχίας.

Τις τελευταίες δεκαετίες πριν την Επανάσταση η Πάτρα έφθασε να αριθμεί περίπου 10.000 κατοίκους, Έλληνες, Τούρκους και Εβραίους, με το Ελληνοχριστιανικό στοιχείο να υπερτερεί και να αποτελεί περίπου τα 4/5 του

πληθυσμού. Αφότου όμως άρχισαν να διαρρέουν πληροφορίες για επαναστατικές προετοιμασίες, πολλοί χριστιανοί κάτοικοι των Πατρών άρχισαν να φεύγουν προς τα Επτάνησα και διάφορα ορεινά μέρη και όταν έφτασε στην Πάτρα ο Γιουσούφ Πασάς (2 Απριλίου 1821) είχαν απομείνει ελάχιστοι.

Το 1817 ήλθε στην Πάτρα, από την Κωνσταντινούπολη, ως Απόστολος της Φιλικής Εταιρίας, ο Αντώνιος Πελοπίδας, με καταγωγή από τη Στεμνίτσα της Γορτυνίας, προκειμένου να μύσει τον Ανδρέα Καλαμογάρτη, Αλλά απέτυχε, διότι ο Καλαμογάρτης ολιγοψύχησε και δεν τόλμησε να προφέρει τις λέξεις του φρικτού όρκου, κατά τις οποίες έπρεπε, για την Φιλική Εταιρία, να θυσιάσει και γονείς και τέκνα και ζωή και υπόληψη και όλα. Κατά τους κανόνες της Φιλικής Εταιρίας ο Πελοπίδας ή έπρεπε να σκοτώσει τον Καλαμογάρτη, για την δειλία του ή αν απέκρυπτε το γεγονός της δειλίας του, να εκτελεστεί ο ίδιος από την Φιλική Εταιρία. Ο Πελοπίδας βρέθηκε σε δύσκολη θέση και έσπευσε στον Παλαιών Πατρών Γερμανό, που καταγόταν από την Δημητσάνα, γειτονικό μέρος με τον γενέθλιο τόπο του, τον οποίο ίσως γνώριζε, για να του ζητήσει να τον βοηθήσει, παρότι είχε εντολή από την Κωνσταντινούπολη να μην τον μύσει. Ο Γερμανός αποδέχτηκε να γίνει μέλος της Φιλικής Εταιρίας και ανέλαβε να κατηχήσει τους Αρχιερείς και τους προεστούς της Πελοποννήσου και να προσεγγίσει και τον Αλή Πασά των Ιωαννίνων.

Ένα άλλο μνημένο μέλος της Φιλικής Εταιρίας ήταν ο υπάλληλος του Ρωσικού Προξενείου Ιωαν. Κ. Παπαρρηγόπουλος, με καταγωγή από τη Νάξο, ο οποίος γνώριζε τον Αλή Πασά και προσφέρθηκε να τεθεί υπό τις διαταγές του Γερμανού, προκειμένου να έλθει σε επαφή με τον τύραννο των Ιωαννίνων. Φιλικός ήταν και ο Πρόξενος της Ρωσίας Ιωαν. Βλασσόπουλος, ο οποίος μύθηκε μαζί με τον Ιωαν. Κ. Παπαρρηγόπουλο την Μ. Εβδομάδα του 1919, από τον ευρισκόμενο στην Πάτρα φιλικό Αριστείδη Παπά. Εκτός από τους προαναφερθέντες φέρονται να ήσαν μέλη της Φιλικής Εταιρίας στην Πάτρα και οι Ανδρ. Λόντος, Ανδρ. Ζαΐμης, Θάνος Κανακάρης, Μπενιζέλος Ρούφος, Κουμανιωταίοι, Ανδρ. Κοντογούρης, Ιωαν. Μπουκαούρης, Νικ. Γερακάρης, φαρμακοποιός, ο λόγιος Διον. Φωτεινός, ο Εθνομάρτυρας Μητροπολίτης Δέρκων Γρηγόριος από την Ζουμπάτα κ.α.

Παρότι οι πρόκριτοι τηρούσαν επιφυλακτική στάση για να μην προκαλέσουν τους Τούρκους, η επαρχία Πατρών ήταν ανήσυχη και ταραγμένη από τις αρχές του 1821 και οι κάτοικοί της αλληλοϋποβλέπονταν με τους Τούρκους. Ο Γερμανός δεν μπορούσε να καθησυχάσει τους εξημμένους Έλληνες και την ταραχή των Τούρκων, που φοβόντουσαν τους Έλληνες και κάλεσε τον Ανδρ. Λόντο από το Αίγιο, ο οποίος παρουσιάστηκε με θάρρος και τόλμη στους Αγάδες. Εκείνο που διαπίστωσε ήταν ότι δεν ήταν οργισμένοι, αλλά φοβισμένοι. Για να δικαιολογήσει ο Λόντος την έκρυθμη κατάσταση που είχαν δημιουργήσει οι Έλληνες και να παραπλανήσει του Τούρκους απέδωσε την αναταραχή στις ραδιουργίες του Αλή Πασά, που ήταν σε διαμάχη με τον Σουλτάνο και τους διαβεβαίωσε ότι το συμφέρον των πλουσίων προκρίτων ήταν να διατηρηθεί η τουρκική κυριαρχία. Βρισκόμαστε στις παραμονές της κήρυξης της Επανάστασης και εκείνο που είχαν καταλάβει οι Έλληνες πρόκριτοι, αξιοποιώντας την εμπειρία του παρελθόντος, από τα αποτυχημένα απελευθερωτικά κινήματα, ήταν ότι αν ήθελαν να στεφθούν με επιτυχία οι κινητοποιήσεις που προετοίμαζαν, έπρεπε να μείνει μυστική μέχρι το τέλος η απόφασή τους για κήρυξη Επανάστασης.

Στις αρχές του 1821 κυκλοφόρησε στην Πάτρα η φήμη ότι οι Τούρκοι σχεδίαζαν να επιβάλουν νέους φόρους, δηλαδή έκτακτη εισφορά για εξοπλισμό και πολεμοφόδια του οθωμανικού στρατού που μάχετο κατά του Αλή Πασά. Οι πατρινοί αντέδρασαν και έσπευσαν να διαμαρτυρηθούν στην Τριπολιτσά, που ήταν το κέντρο της τουρκικής Διοίκησης. Από την Τριπολιτσά εστάλη αστυνομικό απόσπασμα για να συλλάβει τους πρωταίτιους και τελικά βρήκαν και συνέλαβαν έναν από αυτούς και τη νύχτα 11/12 Φεβρουαρίου 1821 τον φυλάκισαν. Την επομένη οι πατρινοί έκλεισαν τα καταστήματά τους και οργάνωσαν ένοπλο συλλαλητήριο. Συγκεντρώθηκαν προ του μητροπολιτικού οικήματος, δίπλα στον ναό του Αγίου Δημητρίου, όπου τους μίλησε ο Γερμανός και απειλούσαν να προβούν σε πυρπολήσεις. Ο Βοεβόδας, δηλαδή ο Τούρκος Διοικητής των Πατρών, έστειλε έναν πατρινό να τους νουθετήσει και οι στασιασταί, που ήταν ένοπλοι, τον ξυλοκόπησαν, ενώ πυροβολούσαν για να εκφοβίσουν τους Τούρκους. Η κατάσταση ήταν ανεξέλεγκτη και ο Τούρκος Διοικητής, υπό το κράτος φόβου, διότι δεν είχε επαρκείς Δυνάμεις για να την αντιμετωπίσει, απέλυσε αυτόν που

είχε συλλάβει και προσπάθησε με διάφορες κολακίες να καθησυχάσει τους πατριούς.

Τα γεγονότα αυτά, που πιστοποιούνται από εκθέσεις των Προξένων της Αγγλίας, της Γαλλίας, της Ολλανδίας και της Σουηδίας, αποτελούν το προανάκρουσμα των επαναστατικών κινητοποιήσεων που ακολούθησαν. Σύμφωνα με τον Άγγλο Πρόξενο στην Πρέβεζα Ουίλιαμ Μάγερ, ο ξεσηκωμός των Πατρών έγινε με υποκίνηση του Αλή Πασά, που συνεργαζόταν με τη Φιλική Εταιρία, για να δημιουργήσει πολεμικό αντιπερισπασμό και να ανακουφισθεί από την πίεση των πολιορκητών του στα Γιάννενα.

Οι Τούρκοι ήσαν ενήμεροι για τις επαναστατικές προετοιμασίες των Ελλήνων, από τον Άγγλο Πρόξενο Γκρήν και τον αδελφό του, που με προκάλυμα την προξενική ασυλία, οργάνωσαν δίκτυο επικοινωνίας με τον Χουρσίτ Πασά των Ιωαννίνων. Και για να προστατευθούν, στις 28 Φεβρουαρίου 1821 μετέφεραν τα υπάρχοντά τους και στις 18 Μαρτίου και τις οικογένειές τους, στο Κάστρο της πόλης, όπου και οχυρώθηκαν.

Λίγες μέρες πριν την κήρυξη της Επανάστασης έφθασε στην Πάτρα από την Άρτα, σε μυστική αποστολή, για να ενημερώσει για όσα είχαν συμβεί με τον Αλή Πασά, που ήταν σε πόλεμο με τον Σουλτάνο, διότι είχε εκδηλώσει τάσεις αυτονομίας, να εξετάσει την κατάσταση και να συναντηθεί και με τον Οδυσσέα Ανδρούτσο, που βρισκόταν κι αυτός στην Πάτρα, ο 24χρονος Ιωάννης Τριανταφύλλου, γνωστός ως Μακρυγιάννης, ο οποίος καταγράφει τις κινήσεις του και τις περιπέτειές του στην πρωτεύουσα της Αχαΐας στα Απομνημονεύματά του. Έφθασε στην Πάτρα προσποιούμενος τον πραματευτή και κατέλυσε στο χάνι του αστυνόμου Ταταράκη, που βρισκόταν στην πλατεία Αγίου Γεωργίου, όπου έμεναν συνήθως ηπειρώτες από τα Γιάννενα και την Άρτα. Πρώτος με τον οποίο ήλθε σε επαφή ήταν ο φιλικός Ιωαν. Βλασσόπουλος πρόξενος της Ρωσίας στην Πελοπόννησο. Επρόκειτο για σημαίνον πρόσωπο και σύμφωνα με τον Ιωαν. Φιλήμονα, τον πλέον αξιόπιστο ιστορικό της Ελληνικής Επανάστασης, ο Γερμανός και οι λοιποί προύχοντες της Αχαΐας δεν έκαναν τίποτα χωρίς την γνώμη του και την βοήθειά του. Ήταν πλήρως ενήμερος για τις επαναστατικές κινήσεις που κυοφορούνταν και στις 15 Μαρτίου, ως Γενικός Έφορος της Φιλικής

Εταιρίας στην Πελοπόννησο, οργάνωσε σύσκεψη στο Ρωσικό προξενείο, στην οποία συμμετείχαν ο Γερμανός και ο Ανδρούτσος.

Στη συνέχεια ο Μακρυγιάννης, συναντήθηκε με τον πλούσιο δερματέμπορο και χρηματοδότη του Αγώνα Αγγελή Ρηγόπουλο, πατέρα του γνωστού Ανδρέα Ρηγόπουλου, ο οποίος του είπε ότι οι Τούρκοι ήσαν υποψιασμένοι και για να τους αποκοιμίσει εφήρμοσε τον μόνο τρόπο με τον οποίο συναλλάσσονταν επί τετρακόσια χρόνια, τους δάνεισε 15.000 γρόσια.

Οι κινήσεις του Μακρυγιάννη έγιναν γνωστές στους Τούρκους και άρχισαν να τον αναζητούν και ο ίδιος προσπαθούσε να βρει τρόπο να ολοκληρώσει κρυφά την αποστολή του και κυρίως να έλθει σε επαφή με τον Ανδρούτσο, ο οποίος φιλοξενείτο στο σπίτι του φαρμακοποιού και φιλικού, με καταγωγή από την Κεφαλονιά, Νικ. Γερακάρη. Προκειμένου να αποφύγει την σύλληψη επιβιβάστηκε σε μία μικρή βάρκα, που τον μετέφερε σε μία γολέτα, στην οποία ήταν και ο Ανδρούτσος και πάνω στο πλοίο ολοκληρώθηκε η αποστολή του και συνεννοήθηκε μαζί του. Ταξίδεψε στην Πάτρα με σκοπό να φέρει σε επαφή τους ηγέτες των επικείμενων εξεγέρσεων και να συντονίσει την επαναστατική προσπάθεια. Ο Ανδρούτσος παρέμεινε στην Πάτρα μέχρι τις παραμονές της Επανάστασης και όταν πληροφορήθηκε από τον Βλασσόπουλο για την προγραμματισμένη συγκέντρωση των προκρίτων και των οπλαρχηγών στην Μονή Ομπλού, για να κηρύξουν την Επανάσταση, πέρασε με το πλοίο του στη Ρούμελη και αποβιβάστηκε κοντά στο Γαλαξίδι, στις 19 Μαρτίου 1821.

Από τις 26 μέχρι τις 31 Ιανουαρίου 1821 πραγματοποιήθηκε στο Αίγιο η γνωστή ως «*Μυστική Συνέλευσις της Βοστίτσας*», κατά την οποία αποφασίστηκε η κήρυξη της Επανάστασης για την αποτίναξη του τουρκικού ζυγού. Ως ημέρα έναρξής της είχε αποφασισθεί από την Ύπατη Αρχή της Φιλικής Εταιρίας η 25^η Μαρτίου, που εορτάζεται ο Ευαγγελισμός της Θεοτόκου ή η 23η Απριλίου ή η 21 Μαΐου, ημέρες μεγάλων χριστιανικών εορτών, αν παρίστατο ανάγκη αναβολής. Τις ημερομηνίες αυτές τις αποδέχτηκαν και οι οπλαρχηγοί που συμμετείχαν στη «*Μυστική Συνέλευση της Βοστίτσας*», αλλά κάποια γεγονότα που μεσολάβησαν, άλλαξαν τη ροή του χρόνου. Πρόκειται για επιθέσεις στη Χελωνοσπηλιά, τον Παλαιόπυργο, τα Πλατάνια, το Αγρίδι και σε άλλα μέρη, με θύματα τραπεζίτες,

φοροεισπράκτορες, κεχαγιάδες και άτομα που ήσαν στην υπηρεσία των Τουρκαλβανών. Τα γεγονότα αυτά απετέλεσαν την αφορμή που περίμεναν ο Γερμανός και οι οπλαρχηγοί, για να επισπεύσουν την κήρυξη της Επανάστασης.

Στην Πάτρα, αλλά και σε ολόκληρη την Πελοπόννησο, υπήρχε έντονος αναβρασμός από τον Φεβρουάριο 1821, με τους Τούρκους να έχουν κλειστεί στο Κάστρο και να καθοδηγούνται στην πολεμική τους δράση από τον Γκρήν. Ενώ οι πατρινοί περίμεναν οδηγίες από τον Παλαιών Πατρών Γερμανό. Το έναυσμα δόθηκε το μεσημέρι της 21^{ης} Μαρτίου, όταν περίπου 100 Τούρκοι στρατιώτες από το Κάστρο του Ρίου έφθασαν στην Πάτρα για να ενισχύσουν την τουρκική φρουρά του Κάστρου της πόλης και να προστατεύσουν τους έγκλειστους σε αυτό ομοεθνείς τους. Μπήκαν στην πόλη με πυροβολισμούς και πρόθεση να λαφυραγωγήσουν. Κάποιοι από αυτούς κατευθύνθηκαν στο ρακοπωλείο του Κ. Σταμπολή, κοντά στην πλατεία Παπαδιαμαντοπούλου, σήμερα πλατεία Ομονοίας και αφού μέθυσαν, έχυσαν ρακή σε μία λεκάνη, έβρεξαν πανιά και τους έβαλαν φωτιά, με συνέπεια να καεί το ρακοπωλείο. Σκότωσαν τον Σταμπολή και η πυρκαγιά επεκτάθηκε. Οι μεθυσμένοι Τούρκοι χτύπησαν με τα όπλα τους την κατοικία του προεστού Ιωαν. Παπαδιαμαντόπουλου, που ήταν απέναντι από το ρακοπωλείο και προσπάθησαν να μουν μέσα για να την συλήσουν και να την πυρπολήσουν. Αλλά η οικία του Παπαδιαμαντόπουλου φρουρείτο από Έλληνες ενόπλους, οι οποίοι αμύνθηκαν και την έσωσαν. Από τις τουρκικές σφαίρες σκοτώθηκε ο υπέργηρος θείος του Ιωαν. Παπαδιαμαντόπουλου, Αδαμάντιος.

Το επεισόδιο έλαβε διαστάσεις, η πυρκαγιά του ρακοπωλείου επεκτάθηκε και κατέκαυσε πολλές γειτονικές κατοικίες και από το Κάστρο οι Τούρκοι άρχισαν να βάλουν με πυροβόλα. Οι Έλληνες πήραν τα όπλα και συγκεντρώθηκαν στη συνοικία του Αγίου Γεωργίου και προχώρησαν προς το Τάσι, που ήταν η τουρκική συνοικία, η οποία ήταν έρημη, διότι οι Τούρκοι είχαν καταφύγει στο Κάστρο. Η σύγκρουση Ελλήνων και Τούρκων στρατιωτών από το Κάστρο του Ρίου έγινε στο Τάσι, όπου και φονεύθηκε ο κεφαλλονίτης Βασίλειος Ορκουλάτος, υπηρέτης του αγγλικού Προξενείου. Το βράδυ οι Πρόξενoi, της Σουηδίας Λουδοβίκος Στράνης και της Ρωσίας Ιωαν. Βλασσόπουλος, που κατοικούσαν εκεί πλησίον, φοβούμενοι, εγκατέλειψαν τις κατοικίες τους και κατέφυγαν στα Επτάνησα. Το ίδιο έκαμε και

ο Πρόξενος της Πρωσίας Ανδρ. Κοντογούρης. Τους ακολούθησαν και πολλοί πατρινοί, οι οποίοι επιβιβάστηκαν σε επτανησιακά και γαλαξιδιώτικα πλοία και κάθε μέρα έφευγαν και άλλοι και η πόλη σχεδόν ερημώθηκε.

Την επαύριο ο Ιωαν. Παπαδιαμαντόπουλος μπήκε στην Πάτρα έφιππος, μαζί με τον Νικόλαο Λόντο και αφού εξήτασαν την κατάσταση, κατευθύνθηκαν προς την Μονή Ομπλού, όπου είχαν συγκεντρωθεί πολλοί ένοπλοι και μετέβη και ο Παλαιών Πατρών Γερμανός. Αποφάσισαν να κινηθούν προς την Πάτρα και έφθασαν στην πόλη υπό τις επευφημίες των κατοίκων, που τους υποδέχτηκαν με κραυγές ενθουσιασμού. Μαζί με τους προκρίτους ήσαν και πολλοί χωρικοί, που στρατεύθηκαν πρόχειρα, άλλοι με όπλα και άλλοι με ρόπαλα και 400 στρατιώτες από το Αίγιο, υπό τον Ανδρέα Λόντο. Τότε ακούσθηκαν για πρώτη φορά οι κραυγές «Ζήτω η Ελευθερία», «Και στην Πόλη να δώσει ο Θεός». Αμέσως κατελήφθη η πλατεία Αγίου Γεωργίου, όπου ο Γερμανός, περιστοιχιζόμενος από τους προεστούς της Αχαΐας και τον κλήρο, έψαλε τρισάγιο υπέρ εκείνων που έχασαν τη ζωή τους αγωνιζόμενοι εναντίον των Τούρκων, έδωσε συγχώρεση αμαρτιών, επέτρεψε την κατάλυση τη νηστείας και ευχήθηκε υπέρ του Αγώνα. Στήθηκε σταυρός στην πλατεία και μετά το πέρας της τελετής τον ασπάσθηκαν όλοι όσοι ήσαν εκεί και ορκίστηκαν υπέρ πίστεως και πατρίδος. Μοιράστηκαν εθνόσημα κόκκινα με μαύρο σταυρό, τυπώθηκαν σημαίες για τα στρατιωτικά σώματα και για να αποσταλούν και σε άλλα μέρη και εκδόθηκαν επαναστατικές Προκηρύξεις που παρακινούσαν τους κατοίκους να δράσουν και αυτοί τα όπλα.

Για την ακριβή ημερομηνία κήρυξης της Επανάστασης στην Πάτρα έχουν υποστηριχθεί διάφορα. Θεωρούμε ότι όσα αναφέρει ο Φρανσουά Πουκεβίλ, πρώην Γάλλος Πρόξενος στην Πάτρα (1814-1816) και αδελφός του Γάλλου Προξένου Ούγγου Πουκεβίλ, στο βιβλίο του «*Histoire de la Regeneration de la Crece depuis 1740 jusqu' en 1824*», που κυκλοφόρησε στο Παρίσι το 1824, αντικατοπτρίζουν την πραγματικότητα, η οποία βασίζεται κυρίως στο αδημοσίευτο ημερολόγιο του αδελφού του Προξένου, που αποτελεί αυθεντική πηγή, γραμμένη στο πνεύμα υπηρεσιακού εγγράφου το οποίο είχε προορισμό την ενημέρωση των προϊσταμένων Αρχών. Σύμφωνα με την ιστορική αυτή πηγή η

κήρυξη της Επανάστασης στην πλατεία Αγίου Γεωργίου στην Πάτρα έγινε στις 25 Μαρτίου 1821 από τον Παλαιών Πατρών Γερμανό.

Μετά την κήρυξη της Επανάστασης οι αρχηγοί συνέστησαν το πρώτο στην Ελλάδα άτυπο Διευθυντήριο, γνωστό ως «*Αχαικόν Διευθυντήριο*» και έστειλαν στους Προξένους της Γαλλίας, της Αγγλίας και της Ρωσίας Προκήρυξη, με την οποία τους γνωστοποιούσαν την απόφασή τους να επαναστατήσουν κατά των Τούρκων και τους παρακαλούσαν για την εύνοια και προστασία των Κρατών τους. Την Προκήρυξη, με ημερομηνία 26 Μαρτίου 1821, που συνέταξε ο Παλαιών Πατρών Γερμανός, υπογράφουν ο ίδιος, ο Κερνίτσης Προκόπιος, ο Ανδρέας Ζαΐμης, ο Ανδρέας Λόντος, ο Μπενιζέλος Ρούφος, ο Ιωάννης Παπαδιαμαντόπουλος και ο Σωτηράκης Θεοχαρόπουλος. Στο κάτω μέρος φέρει σφραγίδα με σταυρό μέσα στεφάνι από φύλλα βαλανιδιάς και περίξ τις λέξεις ΣΦΡΑΓΙΣ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ 1821.

Σε δημοσιευμένες εκθέσεις του ο Ολλανδός Πρόξενος Parnell αναφέρει ότι μέσα στο Κάστρο είχαν κλειστεί περίπου 1.000 Τούρκοι ένοπλοι και οι επαναστάτες στην πόλη έφθαναν τους 3.000.

Δύο μέρες μετά, αφότου οι Τούρκοι κλείσθηκαν στο Κάστρο, εδίψασαν, διότι οι Έλληνες έκοψαν το υδραγωγείο, κυρίευσαν τις τουρκικές οικίες παρά το Κάστρο και δεν τους επέτρεπαν ούτε τα κανόνια τους να γεμίζουν.

Οι Έλληνες έστησαν έξη κανόνια, που μετέφεραν από επτανησιακά πλοία τα οποία ναυλοχούσαν στο λιμάνι και τα έφεραν συνήθως για άμυνα κατά των πειρατών και άρχισαν να βομβαρδίζουν τα τείχη του Κάστρου. Προσπάθησαν δε να μπουν στο Κάστρο από υπόγεια στοά (λαγούμι), αλλά οι έγκλειστοι Τούρκοι ματαίωσαν το σχέδιό τους. Επίσης τους έστειλαν έγγραφο, που συνέταξε ο Γερμανός και τους κάλεσαν να παραδοθούν. Οι Τούρκοι απήντησαν ότι αρνούνται, οπότε η πολιορκία έγινε πιο στενή. Στους Έλληνες, όπως γράφει ο Φίνλεϋ, δεν έλειπε ο ενθουσιασμός, αλλά ήσαν αδέξιοι και κακά οργανωμένοι και αυτό αναιρούσε τον ενθουσιασμό τους. Δεν κατόρθωσαν να εκπορθήσουν το Κάστρο, παρότι επιχείρησαν επανειλημμένα, καθ' όλη τη διάρκεια του Αγώνα και σ' αυτό συνέβαλαν οι κατασκοπευτικές ενέργειες του Γκρην και η διχόνοια μεταξύ των οπλαρχηγών. Αν το Κάστρο είχε πέσει στα χέρια των επαναστατών

στην αρχή του ξεσηκωμού, η κατάληξη της Επανάστασης θα ήταν διαφορετική. Θα είχε σωθεί το Μεσολόγγι, η Επανάσταση είναι πολύ πιθανό να επεκτεινέτο βαθειά στην Ήπειρο και τη Θεσσαλία και τα σύνορα του ελληνικού Κράτους θα είχαν χαραχθεί πολύ βοριότερα. Τελικά το Κάστρο παραδόθηκε από τους Τούρκους στους Γάλλους του εκστρατευτικού σώματος του Μαιζόν τον Οκτώβριο 1828, με έγγραφο που συντάχθηκε στην γαλλική και την τουρκική γλώσσα, παρότι επρόκειτο για συμφωνία που αφορούσε τους Έλληνες, οι οποίοι αγνοήθηκαν προκλητικά.

Από τους πιο θαραλέους αγωνιστές ήταν ο Παν. Καρατζάς, ο ασυμβίβαστος λαϊκός ήρωας των Πατρών, που δολοφονήθηκε στις 4 Σεπτεμβρίου 1821, κοντά στη Μονή Ομπλού, από το πρωτοπαλίκαιο των Κουμανιωταίων Τσαλαμιδά, για λόγους αντιζηλίας. Το επάγγελμά του ήταν σανδαλοποιός, αλλά είχε υπηρετήσει στον αγγλικό στρατό στα Επτάνησα, ως αξιωματικός και είχε αποκτήσει στρατιωτικές γνώσεις.

Την κατάσταση που επικρατούσε στην πόλη και κυρίως την πίεση που δέχονταν οι Τούρκοι έγκλειστοι στο Κάστρο την πληροφορήθηκε ο Σουλτάνος και έστειλε τον Γιουσούφ Πασά, που ήταν στα Γιάννενα, με εντολή να αντιμετωπίσει τους επαναστάτες των Πατρών. Ο Γιουσούφ Πασάς με μεγάλη ευκολία και χωρίς να αντιμετωπίσει δυσκολίες από τα μέρη που πέρασε, με τους Μεσολογγίτες να τον διευκολύνουν με τα πλοία τους, έφθασε με τα στρατεύματά του στο Αντίρριο. Μόλις έφθασε στο Αντίρριο έστειλε γράμμα στους Αρχηγούς των Ελλήνων, με φιλικό πνεύμα και τους ρωτούσε τον λόγο για τον οποίο αποφάσισαν να επαναστατήσουν, τους υπεσχέθη δε αμνηστία, αν σταματούσαν τις εχθροπραξίες. Οι Έλληνες απάντησαν ότι αποφάσισαν ή να ελευθερωθούν ή να πεθάνουν.

Μόλις έλαβε την απάντηση των Ελλήνων πέρασε στο Ρίον και οι οπλαρχηγοί των Πατρών έστειλαν 400 περίπου στρατιώτες να φυλάνε τον δρόμο Πάτρα – Ρίον και να τους ενημερώσουν για να στείλουν ενισχύσεις. Αλλά οι στρατιώτες μετά από μία μέρα λιποτάκτησαν, χωρίς να ενημερώσουν τους οπλαρχηγούς στην Πάτρα, διότι το μόνο που τους ενδιέφερε ήταν η λαφυραγωγία των Τούρκων.

Καταλυτικό ρόλο στις εξελίξεις και κυρίως στη σφαγή των πατριτών, που ακολούθησε, έπαιξε ο ανθέλληνας και τροφοδότης των Τούρκων Άγγλος Πρόξενος Γκρην, ο οποίος έστειλε τη νύχτα τον αδελφό του και τον διερμηνέα του στο Ρίον, με πλοίο και ενημέρωσε τον Γιουσούφ Πασά να σπεύσει στην Πάτρα, διότι ο δρόμος ήταν ελεύθερος. Μάλιστα του έδωσε και τα δίχρωμα σήματα των Ελλήνων, για να τους παραπλανήσει. Αμέσως ο Γιουσούφ Πασάς κίνησε με 800 στρατιώτες και έφθασε στο Κάστρο των Πατρών, ξημερώματα της Κυριακής των Βαΐων της 3^{ης} Απριλίου και αιφνιδίασε τους Έλληνες, που δεν είχαν προειδοποιηθεί. Μόλις διαδόθηκε στην πόλη η είδηση της άφιξης του οι πατρινοί φοβισμένοι από τις ειδήσεις που διέσπειρε ο Γκρην, ότι έφθασαν στην Ακαρνανία 15.000 Αλβανοί και πλησιάζει και ο τουρκικός στόλος και άλλες τουρκικές Δυνάμεις, άρχισαν να εγκαταλείπουν την πόλη, στην οποία παρέμειναν πολύ λίγοι χριστιανοί.

Οι στρατιώτες του Γιουσούφ Πασά ενώθηκαν με τους ομοεθνείς τους, που βγήκαν από το Κάστρο και όρμησαν στις ακραίες συνοικίες και πυρπόλησαν πολλά σπίτια, τα οποία κατεστράφησαν, διότι ήσαν ξύλινα. Στόχος τους ήταν να αιχμαλωτίσουν ελληνικές οικογένειες και προχώρησαν μέχρι το Γηροκομείο και την Εγλυκάδα. Οι προσπάθειες των οπλαρχηγών να οργανώσουν αντίσταση έπεσαν στο κενό, διότι οι έντρομοι πατρινοί, στο άκουσμα και μόνο της λέξης Τούρκος, τρέπονταν σε άτακτη φυγή, διότι οι περισσότεροι ήσαν άοπλοι, δεν μπορούσαν να αντιπαραταχθούν με τους Τούρκους και έχοντας ζήσει τον ζυγό της τουρκικής δουλείας και τυραννίας, έφευγαν αγεληδόν και καθένας φρόντιζε να προστατεύσει τον εαυτό του, όπως γράφει ο Παλαιών Πατρών Γερμανός στα Απομνημονεύματά του. Στην περιοχή της Παναγίας Αλεξιότισσας και της Αγίας Παρασκευής μερικοί πατρινοί προσπάθησαν να αναχαιτίσουν την κατάσταση και συγκρούστηκαν με τους Τούρκους και σκότωσαν πάνω από 100 από αυτούς. Αλλά συναισθανόμενοι ότι δεν μπορούν να περιμένουν βοήθεια, εγκατέλειψαν την πόλη το απόγευμα. Όταν άρχισε να σκοτεινιάζει συναντήθηκαν με τους οπλαρχηγούς της περιοχής και προσπάθησαν να συγκεντρώσουν Δυνάμεις, για να μουν την νύχτα στην Πάτρα. Αλλά δεν υπήρξε ανταπόκριση. Οι οπλαρχηγοί χωρίς εφόδια, τα οποία όλα είχαν μείνει στην πόλη, έφυγαν και οι Τούρκοι βρήκαν ευκαιρία και

πυρπόλησαν την Πάτρα. Ο Άγγλος Πρόξενος, στον οποίο απευθύνθηκαν πολλοί πατρινοί και του ζήτησαν άσυλο, τους φέρθηκε απάνθρωπα, σε αντίθεση προς τον Γάλλο Πρόξενο Πουκεβίλ ο οποίος προστάτεψε πολλούς.

Οι Τούρκοι διαχύθηκαν παντού και οι κάτοικοι έτρεξαν στην παραλία του Αγίου Ανδρέα, όπου υπήρχαν πολλά επτανησιακά πλοία, τα οποία γέμισαν από πατρινούς που ήθελαν να φύγουν, για να σωθούν. Πολλοί κρεμάστηκαν από τα πλοία, ενώ από το Κάστρο ρίπτονταν κανονιές προς τη θάλασσα, αλλά τα βλήματα δεν έφθαναν μέχρι τα πλοία. Στο Γαλλικό Προξενείο δεν υπήρχε χώρος, ούτε για όρθιους, ούτε στον κήπο. Επίσης κατακλύστηκαν και το Αυστριακό και το Ισπανικό Προξενείο. Στην πόλη γινόταν σφαγή και κατά τον Πουκεβίλ, ο Γερμανός είχε τοποθετήσει 20 ένοπλους κλητήρες μπροστά στη θύρα του Προξενείου με εντολή να απωθούν όσους ζητούσαν άσυλο. Μάλιστα είχε δώσει στον Γιουσούφ Πασά και κατάλογο των πατρινών που έπρεπε να καταδιωχθούν. Οι Τούρκοι συνελάμβαναν αμάχους και όσοι πρόβαλαν αντίσταση, σφάζονταν. Έμπαιναν στα σπίτια, με προφυλάξεις μήπως υπήρχαν ένοπλοι, τα λαφυραγωγούσαν και κατόπιν τα έκαιγαν. Όλα ξεκίνησαν την Κυριακή των Βαΐων, στις 3 Απριλίου 1821 και συνεχίστηκαν με μεγαλύτερη ένταση τις επόμενες ημέρες.

Στους δρόμους κείτονταν πολλά ακέφαλα πτώματα και ανθρώπινο αίμα γέμιζε τα ρείθρα των δρόμων. Οι Πρόξενοι της Γαλλίας, της Αυστρίας και της Ισπανίας ζήτησαν από τον Γιουσούφ Πασά να αποκαταστήσει την τάξη και ενώ τους διαβεβαίωνε ότι η τάξη θα επαναφέρετο, μπροστά τους δεχόταν στρατιώτες που του παρουσίαζαν κεφάλια Ελλήνων, τους οποίους είχαν σφάξει και για καθένα τους φιλοδωρούσε με ένα χρυσό νόμισμα.

Μεταξύ των θυμάτων ήταν και ο εφημέριος του Ναού της Παναγίας Αλεξιότισσας Γεώργιος Παπαγεωργίου, ο οποίος σφαγιάστηκε προ του θυσιαστηρίου, την Κυριακή των Βαΐων, ενώ τελούσε τη Θεία Λειτουργία. Οι Τούρκοι συνέλαβαν και τους τρεις γιούς του, τους οποίους έσυραν στην αιχμαλωσία. Μετά από πολλές περιπέτειες διεσώθη ο ένας από αυτούς ο Κωνσταντής, χάρις στον αγώνα της μητέρας του, η οποία έτρεξε σε διάφορα μέρη του Οθωμανικού Κράτους, αναζητώντας τα παιδιά της. Για τον Παπαγιώργη η «*Αχαϊκή Εταιρεία Πατρών*», την οποία διαδέχτηκε η «*Ιστορική και Εθνολογική*

Εταιρεία Πελοποννήσου» τοποθέτησε αναθηματική στήλη στον περίβολο του Ναού της Παναγίας Αλεξιότισσας, για να θυμίζει το γεγονός και κάθε χρόνο, ανήμερα των Βαΐων, τιμάται η μνήμη του σε επίσημη τελετή.

Η επομένη ημέρα, δηλαδή η Μεγάλη Δευτέρα, ήταν χειρότερη μέρα από την προηγούμενη. Όλη η πόλη καιγόταν, ακόμα και τα Προξενεία της Σουηδίας, της Ολλανδίας και της Ρωσίας, παρά τις καθησυχαστικές διαβεβαιώσεις προς τους Προξένους του Γιουσούφ Πασά. Κινδύνευσε και ο Γάλλος Πρόξενος Πουκεβίλ και σώθηκε από 3-4 Έλληνες που έσπευσαν να τον απομακρύνουν και να τον επιβιβάσουν σε γαλλικό πλοίο, το οποίο ήταν στο λιμάνι. Όταν αργότερα επέστρεψε στο Προξενείο, το βρήκε λεηλατημένο. Είχαν μπει μέσα και είχαν αφαιρέσει ό,τι υπήρχε, κάποιοι εξόριστοι για εγκληματικές πράξεις Επτανήσιοι. Με το προϊόν δε της λείας τους αγόρασαν από τους Τούρκους, σε εξευτελιστική τιμή, τους θησαυρούς και ό,τι κινητό αξίας είχαν αφήσει πίσω τους οι πατρινοί που εγκατέλειψαν τα σπίτια τους και την πόλη και τα άρπαξαν οι Τούρκοι. Όσες νεαρές γυναίκες βρήκαν, ασέλγησαν πάνω τους, κατά προτίμηση εντός των εκκλησιών και δεν δίστασαν να ασελήσουν και κατά ανδρών, τους οποίους έκαιγαν ζωντανούς. Ο Γιουσούφ Πασάς διάλεξε για τον εαυτό του μία οικογένεια που αποτελείτο από νεαρή μητέρα, έφηβο γιό και δύο κορίτσια. Άλλοι Τούρκοι αιχμαλώτισαν άλλες οικογένειες και τις πούλησαν σε δημοπρασία. Τις περισσότερες όμως τις έσφαξαν, αφού πρώτα ασέλγησαν πάνω τους.

Μετά τρεις μέρες, όταν πλέον έπαυσε να υπάρχει *«το ελάχιστον ίχνος ζωής και κινητού πράγματος εις την αποτεφρωθείσαν ταύτην πόλιν»*, όπως αναφέρεται σε δημοσιευμένο έγγραφο του Ιστορικού Αρχείου του ναυάρχου Ιωάννη Θεοφανίδη, ο Γιουσούφ Πασάς ζήτησε να συνεννοηθεί με τον Πουκεβίλ για την εξασφάλιση και φρούρηση των περιουσιών των κατοίκων της πόλης, αλλά ο Γάλλος Πρόξενος, ο οποίος είχε άμεση γνώση της καταστροφής που είχε συντελεσθεί, απαξίωσε να του απαντήσει.

Στις εκκλήσεις των πατρινών να τους μεταφέρουν στα Επτάνησα για να σωθούν έσπευσαν να ανταποκριθούν οι Ζακυνθinoί και οι Γαλαξιδιώτες. Με τους τελευταίους οι πατρινοί είχαν δεσμούς, διότι ήσαν συνιδιοκτήτες στα πλοία τους

και οι Γαλαξιδιώτες εξαρτιόντουσαν από αυτούς. Αντίθετα οι Μεσολογγίτες αρνήθηκαν κάθε βοήθεια.

Κατά τον Πουκεβίλ, 42 πλοίαρια προσήγγισαν την παραλία του Αγίου Ανδρέα για να παραλάβουν γυναικόπαιδα. Εξακολούθησαν δε να φθάνουν πλοίαρια φέρνοντας τρόφιμα και γίνονταν δεκτά από τους Τούρκους στο λιμάνι. Την νύχτα όμως, όταν οι Τούρκοι αποσύρονταν στο Κάστρο, διότι φοβόντουσαν επίθεση των Ελλήνων, τα πλοίαρια μεθορμίζονταν στην παραλία του Αγίου Ανδρέα και παρελάμβαναν πατριούς για να τους μεταφέρουν στα αγγλοκρατούμενα Επτάνησα, όπου ήσαν ασφαλείς. Ο Πουκεβίλ προστάτευσε στο κτίριο του γαλλικού προξενείου επί δύο ημέρες περίπου 500 πατριούς και τους περισσότερους τους φυγάδευσε με δικό του πλοίο στα Επτάνησα, ενώ περίπου 50 από αυτούς, που κατάγονταν από την περιοχή των Καλαβρύτων, με τη συνοδεία δικών του στρατιωτών, τους έβγαλε νύχτα από την πόλη και έφθασαν ασφαλείς στα Νεζερά, σύμφωνα με την χειρόγραφη αυτοβιογραφία του μετέπειτα εφημέριου του ναού της Παντανάσσης ιερέα Ιωαν. Λοντοτσακίρη, που σώζεται στην Εθνική Βιβλιοθήκη. Ο Λοντοτσακίρης ήταν ένας από τους 50 διασωθέντες και μετά τα Νεζερά κατέφυγε στην πατρίδα του το Σοπωτό των Καλαβρύτων.

Στις 5 Απριλίου η κατάσταση στην πόλη ήταν απελπιστική. Όλοι οι Πρόξενοι είχαν φύγει για τη Ζάκυνθο και η πόλη ήταν έρημη.

Η φυγή των κατοίκων από την Πάτρα άρχισε από τον Φεβρουάριο 1821, ενόψει του ότι είχαν αρχίσει αψιμαχίες μεταξύ Ελλήνων και Τούρκων και ήταν διάχυτη η εντύπωση ότι προετοιμάζεται ξεσηκωμός. Πολλοί έφυγαν κατά την κήρυξη της Επανάστασης και το κύμα των φυγάδων διογκώθηκε όταν έφθασε ο Γιουσούφ Πασάς και άρχισαν οι σφαγές. Υπολογίζεται ότι τα θύματα της Κυριακής των Βαΐων και των επομένων ημερών ήσαν περίπου 500 άτομα, διότι στις αρχές Απριλίου, που έφθασε στην Πάτρα ο Γιουσούφ Πασάς, είχαν απομείνει στην πόλη περίπου 3.000 κάτοικοι, από τους οποίους πολλοί ήσαν Τούρκοι και από τους Χριστιανούς κάποιοι διασώθηκαν.

Κατά τον Γκρην κήκαν 1.200 οικίες, από τις οποίες τις πιο πολλές τις είχαν εγκαταλείψει οι ένοικοι τους και είχαν καταφύγει οι περισσότεροι στα Επτάνησα και κάποιοι λίγοι σε ορεινά και δυσπρόσιτα μέρη, προς τα Καλάβρυτα.

Παρότι η Πάτρα έγινε το θέατρο των πιο ωμών τουρκικών θηριωδιών, η Επανάσταση δεν κατεβλήθη, διότι ήταν ορμητική και τα γεγονότα εξελίχθηκαν γρήγορα. Από τον Μάιο 1821 τόπος συγκέντρωσης των πολιορκητών και στρατηγείο του Αγώνα για την πολιορκία των Πατρών έγινε η Μονή Ομπλού, στην οποία είχαν καταφύγει και πολλές πατρινές οικογένειες, που είχαν στήσει παραπήγματα. Από εκεί μπορούσαν οι οπλαρχηγοί να παρακολουθούν τις κινήσεις των Τούρκων στην Πάτρα και την πεδιάδα. Σύμφωνα με εγγραφή στον Κώδικα της Μονής, στις 26 Ιουνίου 1821 ο Γιουσούφ Πασάς με τις ορδές του, συνεχίζοντας το θηριώδες έργο του, κατέστρεψε και την Μονή Ομπλού.

Πάντως οι επαναστάτες, παρά τις τουρκικές ωμότητες δεν υπέστειλαν την αγωνιστικότητά τους και πολιορκήσαν την Πάτρα. Η πολιορκία έγινε πιο αποτελεσματική όταν έφθασε ο Κολοκοτρώνης, ο οποίος τους οδήγησε στην νικηφόρα μάχη του Γηροκομείου, τον Μάρτιο 1822, μία μάχη με αποφασιστική σημασία για την πορεία του Αγώνα.

Χρήστος Αθαν. Μούλιας
Δικηγόρος – Συγγραφέας